

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ

УДК 94(07)

З.О. Возна

ДО ПИТАННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ПРОЕКТНИХ УРОКІВ У НАВЧАННІ ПРЕДМЕТІВ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ «СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВО»

***Анотація:** Стаття присвячена проблемі інтеграції методу проектів в сучасну систему освіти. Визначені теоретичні та методичні аспекти уроків із застосуванням проектних форм навчання, основні умови оптимізації процесу навчання засобами навчальних проектів. Сформульовано методичні рекомендації організації проектної діяльності у навчальному процесі предметів освітньої галузі «Суспільствознавство». Розкрито методика проектної діяльності учителя на підготовчому і технологічному етапах. Визначено сутність поняття «проектний урок», подано класифікацію та структуру різних типів проектних уроків.*

***Ключові слова:** метод проектів, проектна діяльність, проектний урок, навчальні проекти, проектна культура, проектна технологія, навчально-методичний пакет проектної діяльності учителя.*

Однією з найбільш значущих педагогічних новацій останніх десятиліть є метод проектів, історія становлення і розвитку якого фіксує в останні десятиріччя точку найвищої інтенсивності його використання в практиці вітчизняних освітніх закладів. Актуальність методу в тому, що його концептуальна ідея – будувати навчання на основі активної цілеспрямованої діяльності учня, організованої у спеціальну модель – навчальний проект – узгоджується з вимогами і принципами особистісно зорієнтованого, діяльнісного, компетентнісного підходів в освіті, дозволяє вирішувати різноманітні дидактичні завдання, посилювати якість освіти, позитивно впливати на розвиток особистості.

Протягом тривалого періоду теоретичного обґрунтування й практичного застосування методу проектів сформульовано терміносистему цього педагогічного феномена, яку складають такі поняття: проектування, проектна технологія, проектна діяльність, навчальний проект, проектний (проектно зорієнтований урок), проектне навчання, проектна компетентність тощо. Досліджений зміст дефініцій дозволяє зробити висновок про те, що проектна технологія виступає як система, структурними одиницями якої є проект (як цільова установка), метод проектів (як основний метод), проектна діяльність (як зміст).

Проектна діяльність як наукова категорія має свій власний зміст для різних суб'єктів навчально-виховного процесу, що пояснює різноманітні підходи у визначенні цієї дефініції. Для вчителя – це тип організаційної культури діяльності, мета якої – оволодіння методологією педагогічного проектування на теоретичному, практичному і творчому рівнях. Для учнів проектна діяльність є формою пізнавальної активності, спрямованої на вирішення особисто-усвідомленої проблеми, яка виявляється у процесі реалізації навчального проекту.

Проте аналіз педагогічного досвіду виявляє суперечність між досягнутим рівнем вивчення питання проектної діяльності школярів у педагогічних та психологічних дослідженнях і практикою його впровадження та визначає потребу науково-методичного обґрунтування організації проектної діяльності у практиці навчання шкільних суспільствознавчих предметів. Крім того, теоретичний аналіз свідчить, що в педагогічній теорії та практиці не вирішено ряд питань методології проектної діяльності, а саме, не отримала належного висвітлення методика організації проектної діяльності в навчанні, методика тематичного планування із включенням навчальних проектів в освітній контекст, методика аналізу ходу здійснення навчального проекту. Окреслені проблеми визначають цільові установки розвідки.

Метою дослідження є пошук шляхів та способів імплементації проектної діяльності в класно-урочну систему навчання.

Об'єктом дослідження виступає проектна діяльність на уроках предметів освітньої галузі «Суспільствознавство». Предметом – методика проведення проектного уроку.

Для нашого дослідження важливим із теоретичної й корисним з практичної сторони є аналіз досвіду практичної організації проектної діяльності в навчальній і виховній роботі загальноосвітніх закладів, які досліджують К. Баханов, В. Беспалько, В. Бойко, О. Бойченко, В. Вербицький, В. Гейко, М.Голубенко, Н. Дроздович, В. Зарицька, Н. Івасюк, О. КоберникЛ. Мартинець, Н. Матяш, В. Мирошниченко, В. Ницета, Н. Пахомова, В. Парубець, Н. Поліхун, Н. Хорушко, Г. Фенченко, Т. Челомбітько, Л. Чехівська, С. Ящук та ін. Зупинимося детальніше на проблемі проведення проектного уроку.

У сучасних педагогічних дослідженнях знаходимо такі назви: «проектний урок» (Н. Пахомова, О.Тулупова), «метод проектів на уроці» (В. Логвін), «навчальне заняття, орієнтоване на формування проектної діяльності» (В.Слободчиков), «проектно-орієнтований урок» (П. Пшенічка) та ін. Різними є й підходи до організації проектів у класно-урочній системі навчання. Так Г.Андрєєв, Н. Бугайов, О. Михальов, Н. Романов уважають, що на уроках можна використовувати окремі елементи методу проектів, інакше відбуватиметься профанація самої ідеї [4,с.30].

Дослідниця О. Тулупова вважає, що про проектний урок можна говорити як про одиницю побудови розвивального навчання у середніх і старших класах загальноосвітньої школи. Тоді цикл проектної діяльності є комплексом уроків, а його елементи можуть виявлятися як окремі уроки. Такі уроки передбачають чотири типи ситуацій розвитку: 1) актуалізації і проблематизації, 2)концептуалізації, 3) програмування або планування, 4) рефлексивно-експертної ситуації. Дослідниця вважає, що за звичні сорок п'ять хвилин вдається реалізувати лише той або інший етап навчального заняття, здійснити кількісну і якісну оцінку наявної освітньої ситуації, сформулювати проблему [9,с.32].

Дослідник В. Слободчиков схиляється до думки, що проектна діяльність можлива лише в діяльнісному просторі. Навчальне заняття, орієнтоване на формування проектної діяльності, на його думку, являє собою динамічну модель проходження учнями тривимірного простору – мислення, мисленнєвої діяльності й діяльності [7,с.105]. Мислення включає проектну ідею як образ майбутнього результату, оцінку ресурсів і виявлення конкретних кроків, а мисленнєва діяльність спрямовується на пошук засобів, прийомів, технологій досягнення результату.

Дослідники Т. Веденєєва, М. Войнова, В. Семенов вважають, що проектні уроки можливі у навчальному процесі у вигляді так званої турбійонної технології (від французької *tourbion* – коловерт, замкнений цикл), що реалізується ланцюжком: урок – дослідницький проект – урок. На їхню думку, навчання здійснюється за такою технологією: 1) інтегрований урок, на якому відбувається знайомство з темою, 2) продовження теми у проектній діяльності, 3) зовнішня презентація проекту, 4) урок із використанням сублімованого матеріалу, зібраного раніше [2,с.32–39]. Продукт проектної діяльності, що пройшов означене коло, стає суспільно значущим, що в кінцевому підсумку змінює мотиваційну сферу суб'єктів навчального процесу. Дослідники відзначають, що зв'язок між ланками «дослідницький проект – урок» є двостороннім: з однієї сторони, матеріали досліджень включаються в урок, з іншої – на уроках народжуються нові теми проектів. Мета цієї технології – поєднання позаурочної і урочної діяльності учнів, включення результатів дослідницької діяльності учнів у зміст навчального матеріалу, формування системи компетентностей учнів.

К. Баханов зазначає, що у практиці навчання використання проектів доцільне при підготовці до складного нестандартного уроку, тоді переважна більшість роботи виконується учнями в позаурочний час, а на уроці йде процес координації виконання [1,с.205].

В. Логвін, розглядаючи проблему застосування методу проектів на уроках, наголошує на необхідності дотримання відповідності етапів навчального процесу на уроці контексту

проектної технології. Авторська схема уроку-проекту в нього така: на етапі мотивації навчання іде постановка мети проекту, під час планування уроку відбувається обговорення варіантів, продумування ходу роботи, на діяльнісному етапі уроку проводиться часткове дослідження (особливо якщо це колективний проект). Тут учитель визначає цілі та планові результати навчання, а все інше мають робити учні – намічати проміжні завдання, шукати шляхи їх вирішення, діяти, корегувати діяльність, видавати продукт [5,с.38].

З іншого ракурсу розглядає проектну діяльність А. Власенко. Авторка визначає її доцільною і можливою на уроках, якщо така реалізується в інформаційно-комунікаційному середовищі. Дослідниця виділяє у проблемі організації навчального проекту три складові: 1) інформаційну – визначення інформаційних потоків, 2) виховну – становлення особистості школяра, 3) кібернетичну – управління діяльністю учасників навчального процесу [3,с.198].

Узагальнення теоретичних напрацювань та педагогічного досвіду дозволяє нам тлумачити зміст проектного уроку, як заняття, що проводиться в рамках предметної класно-урочної системи, спрямоване на формування компетентнісної особистості через глибоке засвоєння змісту предмета засобами проектно-навчальної діяльності,

Аналіз джерел показує, що застосування проектно-навчальної діяльності учнів у загальноосвітній школі потребує адаптації основних положень цієї педагогічної ідеї до реальних умов сучасного навчально-виховного процесу, зокрема необхідно:

- дотримання балансу між способом навчання через діяльність і вимогами Державного стандарту освіти, навчального плану і програм;
- встановлення компромісу між державними вимогами до навчальних досягнень учнів і їхньою пізнавальною самостійністю: свободою вибору теми проекту, точки зору, варіантів розв'язання навчальної задачі, особистої траєкторії діяльності тощо;
- забезпечення зовнішньої мотивації проектно-навчальної діяльності учнів і педагогічного супроводу на різних етапах розвитку проекту;
- планування вчителем навчальних проектів при збереженні права учнів на вияв спонтанної проектно-навчальної ініціативи;
- спрямованість навчальних проектів не на об'єктивні зміни соціальної дійсності та розв'язання важливих суспільних проблем, а на системне і послідовне моделювання тренувального розв'язання проблемних ситуацій як підготовку до майбутніх викликів життя.

Методика проектно-навчальної діяльності на уроках вимагає чіткого алгоритму дій її суб'єктів (учнів і вчителя). В організації проектно-навчальної діяльності у навчанні суспільствознавчих предметів доцільно розмежовувати: 1) підготовку вчителя до організації навчального проекту; 2) організацію проектно-навчальної діяльності учнів на уроці.

У проектній діяльності вчителя виділимо три етапи: підготовчий, технологічний та рефлексивний. На першому (підготовчому) етапі педагогу необхідно: 1) підібрати теми проектів з урахуванням завдань предмета, вимог діючих програм, інтересів і пізнавальних потреб учнів; 2) визначити дидактичні характеристики прогнозованих проектів, скласти описово-структурні моделі проектів; 3) структурувати теми проектів в навчально-тематичному плані предмету; 4) розробити методичні матеріали для самоорганізації учнів у навчальному проекті; 5) визначити критерії оцінювання проектів; 6) скласти компетентнісно-орієнтовані завдання для перевірки результативності проектно-навчальної діяльності у навчанні. Напрацьовані на даному етапі педагогом результати складають основу навчально-методичного пакета (далі у тексті – НМП) [8], який важливий для педагогічної рефлексії, аналізу педагогічних дій. Компоненти НМП представлені в табл. 1.

Цілеспрямована робота вчителя на підготовчому етапі реалізації навчальних проектів, а саме: узагальнення вихідного задуму, осмислення соціокультурного і освітнього змісту проектів, визначення напрямів дій, програмування сукупності робіт в логічній і часовій послідовності дає можливість виконувати далі педагогічні дії, які визначають новий (технологічний) етап проектно-навчальної діяльності, алгоритм якого можна виразити в такій послідовності: 1) вступне заняття – ознайомлення учнів з темами проектних уроків, обґрунтування вибору, мотивація до проектно-навчальної діяльності; 2) попереднє затвердження тем індивідуальної та колективної проектно-навчальної діяльності, формування груп; 3) ознайомлення із

процедурою навчального проекту, загальними критеріями оцінювання; 4) забезпечення учасників проектів методичними матеріалами; 5) підготовка та проведення проектного уроку згідно із тематичним планом; 6) педагогічний супровід проектної діяльності учнів на етапах розвитку проекту; 7) оцінювання проектної діяльності, моніторинг якості знань з навчальної теми.

Таблиця 1

Структурні компоненти НМП

<i>№п/п</i>	<i>Основні компоненти</i>	<i>Цільове призначення</i>
1.	Листи планування проектів	Для актуалізації, систематизації задуму, концептуальної ідеї, з метою донесення інформації до учня та можливого корегування основних позицій після обговорення з учнями.
2.	Тематичний план навчальних проектів у змісті предмета	Для пояснення учням концептуальної основи проектів, які будуть відбуватися в межах вивчення предмета, залучення учнів до складання маршруту дій, зорієнтованого на отримання творчого продукту.
3.	Схема опису і ходу проектного уроку	Для оптимізації проектного задуму в рамках класно-урочної системи.
4.	Методичні матеріали для учнів	Для ефективної самоорганізації учнів у проектній діяльності.
5.	Критерії оцінювання	Для встановлення зворотного зв'язку, активного залучення учнів до навчальної діяльності.
6.	Методичний паспорт проекту	Для педагогічної рефлексії, дисемінації досвіду організації проектів.

Учитель, обговоривши з учнями проекти, що реалізовуватимуться під час навчання, приступає до складання опису і ходу проектного уроку для оптимізації проектного задуму. Уроки, на яких реалізуються навчальні проекти, називаються проектними (проектно-орієнтованими) уроками. У нашій авторській методиці ми виходимо з того, що проектним уроком може називатися: 1) навчальне заняття, на якому здійснюється повний цикл проектної діяльності, 2) урок, на якому здійснено кілька із ситуацій розвитку проекту (актуалізації і проблематизації, концептуалізації, програмування або планування, рефлексії), 3) урок, на якому реалізується неповна форма проекту, а тільки запускова ситуація, що дозволяє розширювати простір вільних дій або вирішувати проектну задачу (спосіб проектування через спеціально розроблені завдання). Деталізуємо визначену типологію.

Тип 1. Урок, на якому здійснюється повний цикл проектної діяльності. Проект, який відбувається в межах уроку, набуває форми міні-проекту, його етапи цілком узгоджуються з етапами уроку. Прикладом такого поєднання є модель синхронізації етапів технології проектної діяльності з етапами роботи на уроці за Ю. Момот [6,с.185], як це показано у табл. 2.

Таблиця 2

Структура проектного уроку із завершеним циклом проектної діяльності

	<i>Етап уроку</i>	<i>Етап роботи над проектом</i>
1.	Організація роботи	Мотивація проектної діяльності учнів
2.	Підготовка учнів до роботи	Уведення учнів у тематичне поле проекту, формування груп, цілепокладання, планування роботи
3.	Засвоєння нових знань та способів дій	Збір інформації із проблематики проекту
4.	Перевірка первинного розуміння матеріалу	Структурування інформації, аналіз ефективності обраного способу вирішення проблеми проекту

5.	Закріплення та застосування нових знань та способів дій	Виконання запланованих кроків із реалізації проекту, практичних дій
6.	Узагальнення та систематизація знань	Оформлення результатів проекту, підготовка до презентації
7.	Контроль та самоконтроль знань та способів дій	Аналіз досягнутих результатів, експертиза продукту проекту
8.	Корекція знань та способів дій	Коригування результатів роботи
9.	Рефлексія	Аналіз проектної діяльності

Тип 2. Урок, на якому здійснюється кілька із ситуацій розвитку проекту. Якщо на уроці відбуваються ситуації актуалізації, проблематизації, концептуалізації, програмування, то такі уроки набувають форми «запрошення у проект», подальший розвиток якого, без сумніву, потребує залучення різноманітних можливостей позаурочного часу школярів, тому ситуація реалізації проекту відбувається в позаурочний час. Складається схема: урок – продовження уроку в проекті – урок. На наступному уроці реалізується останній етап проектної роботи – етап росту знань і способів дій, який синхронізується із ситуацією презентації, контролю та рефлексії проектної діяльності. Для предметів освітньої галузі «Суспільствознавство» найбільш доцільним є означений варіант уроку.

Тут дидактична основа уроку – це спрощена схема послідовності структури традиційного уроку. Оскільки проектування пов'язане з пошуковою діяльністю, із вирішенням сутнісної для учнів проблеми, то проект на уроках суспільствознавчих предметів розглядається як окремий випадок особистісно зорієнтованого і проблемного навчання. Тому схема особистісно зорієнтованого та проблемного уроків буде підструктурою, що узгоджуватиметься із ситуаціями розвитку проекту (табл. 3). Запропонована схема не є обов'язковою для всіх проектних уроків, оскільки «занурення» у проект опосередковується тематичним змістом уроку.

Таблиця 3

Структура проектної роботи із ситуацією розвитку проекту

Урок 1		
Етап уроку	Дії вчителя і учнів	Методи та засоби реалізації
Актуалізація опорних знань, способів дій, чуттєвого досвіду		
Орієнтація	Мотивація наступної діяльності, позитивна установка на роботу, визначення теми, орієнтація учнів щодо місця теми у цілісному курсі, у навчально-тематичному плані проектної і предметної діяльності.	Актуалізації, проблематизації, формування пізнавального інтересу.
Цілепокладання	Визначення особистісно чи суспільно значущих цілей. Повідомлення організаційних моментів навчальної діяльності.	
Формування нових знань і способів дій		
Планування, організація виконання плану уроку	Складання плану роботи, організація виконання плану діяльності. Формування нових знань, підведення учнів до ситуації зіткнення із проблемою	Пошук фактів, аналіз даних, асоціативний ряд, метод аналогії.
Занурення у проект. Ситуація актуалізації та проблематизації	Спільне з учнями визначення проблеми і основного питання проекту. Обґрунтування, коригування теми і творчої назви проекту. Визначення мети і гіпотези, яку потрібно перевірити методом проекту.	Метод візуалізації проблем, заохочення.

Ситуація моделювання, конструювання плану дій у проекті	Обговорення «карти проекту», можливих індивідуальних чи колективних маршрутів виконання та форми презентації продукту проекту. Спільно з учнями виробляється механізм контролю і регулювання ходу виконання проекту.	Метод керованої дискусії.
Етап застосування (росту) знань і способів дій		
Продовження теми у проекті	Самостійна індивідуальна робота учнів над проектом (позаурочна форма виконання).	Спонування до пошуку рішень, розв'язання проблеми, перевірки гіпотез
Урок 2		
Орієнтація та цілепокладання	Повідомлення мети уроку, завдань, організаційних моментів уроку захисту проектів.	Формування пізнавального інтересу, інтрига.
Ситуація презентації проектів.	Презентація проектів. Аналіз та узагальнення досліджень.	Метод демонстрації.
Ситуація контролю і самоконтролю діяльності	Визначення змін у рівнях розуміння суті досліджуваного об'єкта чи явища до і після проекту. Моніторинг рівнів предметної компетентності.	Метод взаємо та самооцінювання.
Підсумки уроку	Підбиття підсумків уроку. Рефлексія з проблем теми та проектного способу діяльності.	Метод рефлексії.

Тип 3. Урок, на якому реалізується неповна форма проекту, а тільки запускова ситуація, що дозволяє розширювати простір вільних дій або вирішувати проектну задачу. Структуру такого типу проектного уроку можна звести до алгоритму: 1) інтерактивна частина з фронтальною організаційною формою – діалог учителя і учнів; 2) самостійна робота учнів в індивідуальній чи груповій організаційній формі – учитель є консультантом; 3) презентаційна частина самостійного індивідуального чи групового представлення результатів проекту й самооцінки – учитель є експертом кінцевого продукту проектної діяльності.

Запропонована авторська методика організації проектної діяльності учнів може бути використана на різних уроках предметів історичного та суспільствознавчого компоненту освітньої галузі. Головне, щоб проектна діяльність здійснювалася у відповідності до загальнодидактичних принципів та принципів навчального проектування, дотримання яких забезпечує найбільш продуктивне функціонування системи проектної діяльності учнів: принципу проживання, педоцентризму, принципу добровільної участі та вільного вибору, особистого розвитку, продуктивності, керованості, цілісності та завершеності .

Возна 3. А.К вопросу об организации проектных уроков в обучении предметов образовательной области «Обществознание».

Аннотація: Стаття посвящена проблеме интеграции метода проектов в современную систему образования. Определены теоретические и методические аспекты уроков с применением проектных форм обучения, основные условия оптимизации процесса обучения средствами учебных проектов. Сформулированы методические рекомендации организации проектной деятельности в учебном процессе предметов образовательной области «Обществознание». Раскрыта методика проектной деятельности учителя на

подготовительном и технологическом этапах. Определена сущность понятия «проектный урок», представлена классификация и структура различных типов проектных уроков.

Ключевые слова: метод проектов, проектная деятельность, проектный урок, учебные проекты, проектная культура, проектная технология, учебно-методический пакет проектной деятельности учителя.

Vozna Z.O. On the organization of project lessons in teaching the subjects concerning "Social Science" educational branch.

Abstract: The article deals with the problem of integration of projects method into the modern education system. Theoretical and methodological aspects of social science classes using the project learning are determined. The main conditions of optimizing the learning process with a method of educational projects are defined. Methodical recommendations to organize project activities in educational process of the subjects concerning "Social Science" educational branch are formulated. The methodology of the teacher project activity at the preparatory and technology stages has been revealed. The essence of the concept of "project lesson" has been defined, the classification and structure of various types of project lessons have been described.

Key words: projects method, project activities, project lesson, educational projects, project culture, project technology, educational materials of teacher project activity.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Баханов К.О. Життєтворчі проекти в навчанні історії України: [посібник для вчителів] / К. О. Баханов, В. А. Ницета. – Х.: Основа, 2008. – Вип. 2(50). – 109 с.
2. Веденеева Т. Проектная технология как один из факторов построения системы личностно-ориентированного образования в школе / Т. Веденеева // Дидакт-учитель. – 2002. – № 1. – С. 32-39.
3. Власенко В.А. Проектная деятельность в информационно-коммуникационной образовательной среде / В.А. Власенко // Народное образование. – 2012. – № 1. – С. 196-200.
4. К столетию метода проектов / Г.П. Андреев, Н.И. Бугаев, О.И. Михалева, Н.Н. Романов // Школьные технологии. – 2005. – № 4. – С. 28-30.
5. Логвін В. Метод проектів у контексті освіти / В. Логвін // Сучасні шкільні технології / упоряд.: І. Рожнятовська, В. Зоц. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – Ч. 2. – 128 с.
6. Момот Ю.В. Сучасні підходи до впровадження проектної технології у навчально-виховний процес закладів середньої освіти / Ю.В. Момот // Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць. – Полтава, 2009. – Вип. 6. – С. 184-189.
7. Слободчиков В.И. «Проектирование» – слово ученое. В чем его практический смысл? / В.И. Слободчиков // Директор школы. – 2002. – № 6. – С. 9-15.
8. Солопова Н. К. Поиск, творчество, находки: (проектная деятельность на уроке) / Н. К. Солопова, О. В. Вязовова. – Тамбов : ГОИПКРО, 2005. – 47 с.
9. Тулупова О. В. Психолого-педагогические условия формирования проектной деятельности школьников / О.В. Тулупова, Н.В. Орлова // Психология обучения. – 2007. – № 4. – С. 30-38.

УДК 94(477.46)(07)

П. І. Горохівський

ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «УМАНЩИНА В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ» НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Анотація: У статті розкрито значення використання краєзнавчого матеріалу для здійснення патріотичного виховання школярів, формування у них почуття любові до рідної землі, до Батьківщини, формування відповідальності за долю своєї країни, готовності до її